

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 330.8.334.338.2

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2021-2-1>

Олійник Л.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри підприємництва корпоративної та просторової економіки
Донецького національного університету імені Василя Стуса

Oliinyk Larysa

PhD (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of Department of Entrepreneurship,
Corporate and Spatial Economics
Vasyl' Stus Donetsk National University

ОСОБЛИВОСТІ «НОВОГО КУРСУ» ПРЕЗИДЕНТА Ф. РУЗВЕЛЬТА: МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ ДЛЯ УКРАЇНИ

FEATURES OF «NEW COURSE» OF PRESIDENT FRANKLIN ROOSEVELT: POSSIBILITIES OF APPLICATION OF ECONOMIC REFORMS FOR UKRAINE

Статтю присвячено визначенню особливостей «Нового курсу» Ф. Рузвельта, доцільності застосування американського досвіду в сучасних українських реаліях. Життєздатність будь-якої економічної системи залежить від кількості зв'язків між її компонентами, що й було покладено в основу поступового економічного розвитку США адміністрацією нового президента. Із метою подолання рецесії було вибрано єдиний вірний шлях виходу з кризи – всебічне державне регулювання. Ф. Рузвельт зрозумів, що для подальшого зростання необхідним кроком є розвиток інфраструктури в широкому сенсі. Власні проекти він підтримував соціальними програмами на користь пересічних американців та створенням робочих місць. Під час формування політики «Нового курсу» Ф. Рузвельт закла в неї християнський принцип – намагання, щоб уряд не був механічним пристроєм, а став утіленням людського милосердя.

Ключові слова: глобальна криза, «Новий курс» Ф. Рузвельта, світове господарство, економічний розвиток, інфраструктура, реальний сектор економіки, інновації, державно-приватне партнерство, християнський принцип.

Статья посвящена раскрытию особенностей «Нового курса» Ф. Рузвельта, целесообразности применения американского опыта в современных украинских реалиях. Жизнеспособность любой экономической системы зависит от количества связей между ее компонентами, что и было положено в основу последовательного экономического развития США администрацией нового президента. С целью преодоления рецессии было выбрано единое верное направление выхода из кризиса – всестороннее государственное регулирование. Ф. Рузвельт понял, что для дальнейшего роста необходимым шагом является развитие инфраструктуры в широком понимании. Собственные проекты президент поддерживал социальными программами в пользу простых американцев и созданием рабочих мест. В процессе формирования политики «Нового курса» Ф. Рузвельт опирался на христианский принцип – желание сделать правительство не механическим устройством, а воплощением человеческого милосердия.

Ключевые слова: глобальный кризис, «Новый курс» Ф. Рузвельта, мировое хозяйство, экономическое развитие, инфраструктура, реальный сектор экономики, инновации, государственно-частное партнерство, христианский принцип.

The article is devoted to defining the features of Roosevelt's "New Deal", expediency of applying the American experience in modern Ukrainian realities. In the 1930s, after significant economic growth, the United States found itself in one of the most famous economic crises in world history. There was significant decline in production, inflation, mass unemployment, collapse of securities market and banking system. In order to achieve a pre-crisis stage of development, decisive actions aimed at the economic revival of the country were urgently needed. New president F. Roosevelt proposed and implemented such measures. His course to improve the situation included a set of reforms directed at rebuilding various sectors of national economics. Roosevelt's policy was primarily based on the idea of need for state regulation of economy. The viability and strength of any system are depended from number of connections among its components. That was laid by Roosevelt in basis for further gradual development of American economics. Roosevelt's practical measures were often based on analytical justification. The president in his own actions adhered to the principle of Machiavelli: most difficult decisions in emergencies should be implemented quickly. He realized that development of infrastructure in a broad sense is a necessary step for further growth. The president supported his own projects with social programs for the benefit of ordinary Americans and with job creation. During formation of New Deal policy, Roosevelt used Christian principle – attempt that government was not a mechanical device, but became embodiment of human mercy. Totally, recessions time to time cover the world economy, causing falling production volumes, mass unemployment, and financial insolvency of powerful banking structures. Many experts are in search of a way out of crisis situations turn to study of the experience of socio-economic policy of Roosevelt. Thus, today the research of necessity of state intervention in economic processes by means of extension of public investment, realization of wellness reforms in various sectors of economics for stimulation of national development are actual issue.

Keywords: *global crisis, Roosevelt's New deal, world economics, economic development, infrastructure, real sector of economics, innovations, state-private partnership, Christian principle.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Як відомо у 30-ті роки минулого сторіччя США після суттєвого господарського зростання опинилися в економічній кризі, одній із найбільш масштабних у світовій історії. Спостерігалися суттєве падіння обсягів виробництва, інфляція, масове безробіття, крах ринку цінних паперів та банківської системи. Для досягнення докризового ступеня розвитку були вкрай потрібні рішучі дії, спрямовані на господарське відновлення країни. Такі заходи були запропоновані та впроваджені в 1933–1936 рр. новообраним президентом Ф. Рузвельтом. Його курс на оздоровлення ситуації містив комплекс реформ, спрямованих на відтворення різних секторів національного господарства. Політика Ф. Рузвельта, насамперед, спиралася на ідею необхідності державного регулювання економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Виявленню сутності та особливостей «Нового курсу» Ф. Рузвельта приділяли увагу численні вітчизняні й закордонні науковці, які вивчали його теоретико-методичний і практичний вплив на економічний розвиток США та інших країн світу. Доцільно виділити праці М. Аксенова, В. Графського, А. Зотіна, А. Кінга, О. Ригіної, В. Соколова, В. Супян, І. Пригожина, Б. Фолсома, Б. Шнайдера, Й. Шумпетера. Зауважимо, що більшість учених підкреслює переваги політики «Нового курсу». Проте, Б. Фолмс дотримується думки, що реформи «Нового курсу» гальмували відновлення економіки [5].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Вивчення «Нового курсу» Ф. Рузвельта базується на великій кількості досліджень теоретико-практичного характеру та обґрунтовано важливе для економік світу, проте, на нашу думку, проблема оздоровлення української економіки в аспекті американського досвіду «Нового курсу» є дискусійним питанням та потребує детального аналізу.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Мета статті полягає у висвітленні основних тенденцій політики «Нового курсу» Ф. Рузвельта та у з'ясуванні уроків щодо доцільності втілення американського досвіду в сучасних українських реаліях.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Упродовж 20-х років минулого сторіччя у США спостерігався значний розвиток господарства, унаслідок чого держава набула статусу міжнародного лідера: обсяги випуску промислової продукції дорівнювали 44% світового виробництва (за винятком СРСР). Країна знаходилася на перших позиціях у загальному зовнішньому торговельному обороті. Водночас економічна ситуація характеризувалася значним рівнем перегріву: завищення оцінки активів дійшло до максимуму, вкрай зросли перенапруга на фінансовому ринку і кредитна експансія [3, с. 314]. Як наслідок, 24 жовтня 1929 р. відбувся так званий «чорний вівторок»: курси на біржі почали обвалюватись, що призвело до падіння ринку цінних паперів (на 87%). Темпи виробництва у промисловості катастрофічно знижувалися, національний дохід зменшився вдвічі. Понад 110 тис компаній, 54 тис банків, 900 тис фермерських господарств зазнали банкрутства [1, с. 70]. Тоді й розпочалася так звана «Велика депресія» – перша глобальна криза 1929–1933 рр., що в подальшому цілком змінила економічні та політичні напрями розвитку світового господарства.

У березні 1933 р. американським президентом став Ф. Рузвельт, який прийшов до влади саме у час, коли обсяги виробництва були найнижчими і країна знаходилася у стані затяжної рецесії. Започатковані його урядом реформи зіграли переломну роль в історії США, визначивши пріоритетні структурні орієнтири соціально-економічного і політичного розвитку сучасності.

На думку Ф. Рузвельта, впроваджене раніше анти-трестовське законодавство, що забороняло існування великих монополій у державі, не мало позитивного

наслідку [6, с. 72]. У настанні кризи він звинувачував фінансову олігархію, яка зосередила у власних руках більше ніж половину національного виробництва, затвердивши занадто високі ціни на товари, що й викликало кризу перевиробництва, зупинку роботи підприємств та безробіття. Президент стверджував, що розвиток США можливий лише за умови подальшого слідування ідеям лібералізму та прогресивної адаптації ринку потребам соціуму. Так, із метою впровадження реальних антимонопольних заходів Ф. Рузвельт вибрав курс усебічного державного врегулювання. Для цього було оголошено процес реструктуризації економіки та відродження нації за допомогою нових напрямів урядового керування. Останні забезпечували появу значних інфраструктурних проєктів, реформування промисловості, банківського і фінансового секторів, аграрної галузі та сфери трудових відносин і соціального забезпечення.

Обраний президент уважав, що передусім необхідно розв'язати питання єднання нації, а потім утілювати всі необхідні інвестиційні проєкти. Запроваджені Ф. Рузвельтом реформи отримали назву «Новий курс». Важливим мотивом його ідеології та практики стало вороття до «забутої людини» – мільйонів звичайних американців, що становили третину нації. Як патріот своєї країни президент бажав забезпечити право кожного мешканця на добробут і процвітання. Унаслідок цього виникнув заклик до народу щодо підтримки реформ, які втілюються урядом в інтересах «забутої людини». Пересічні американці відгукнулися на гасло, що й стало платформою для формування потужної ліберально-демократичної коаліції, яку підтримали середній клас, фермерство та робітники.

Слід зауважити, що практичні заходи Ф. Рузвельта найчастіше спиралися на аналітичні розрахунки, які диктувалися потребами життя. Президенту вдалося переконати Конгрес надати йому надзвичайних повноважень. Саме у такий спосіб він зміг уникнути розбіжностей між конституційними обмеженнями та запитами реального життя. Для відродження американської нації, у рядах якої спостерігалася зневіра в майбутнє, Ф. Рузвельт поставив у центр реформування підтримку бізнес-активності у промисловості. Серед ключових заходів «Нового курсу» в аспекті урядового впливу на економіку США доцільно відзначити: регулювання обсягів індустріального виробництва на державному рівні; впровадження галузевих «кодексів чесної конкуренції», які визначали цінову політику, масштаби виробництва, рівень оплати праці, розподіляли ринки збуту; примусову картелізацію промислових підприємств; надання підтримки фінансово-банківській системі, промисловим та комерційним установам на базі суттєвого державного кредитування та субсидування об'єктів; стимулювання приватних капіталовкладень завдяки впровадженню податкових пільг; стабілізацію цін, що знижувалися за допомогою девальвації національної валюти та посилення інфляційних тенденцій.

Варто зазначити, що Ф. Рузвельт у власних діях дотримувався принципу Макіавеллі: найскладніші рішення у надзвичайних умовах доцільно виконувати швидко. Так, у чотириденний строк він декларував «банківське свято», чим перевів усю банківську

систему під урядовий контроль за допомогою врегульованої реорганізації банкрутств. Було ліквідовано 40% малих банків, а котрі залишилися – поділено на депозитні та інвестиційні (даний підхід існує й нині). Через декілька днів було затверджено закон про банківську діяльність, який надавав президенту виняткових повноважень у політиці кредитування, готівкового грошового обороту і монетарних операцій із дорогоцінними металами. Фінансово стійкі банки отримали дозвіл продовжувати угоди під контролем спеціальних державних наглядачів.

Після створення фінансової платформи для реалізації завдань «Нового курсу» було оголошено закон щодо поліпшення ситуації в промисловості, який затвердив Національну адміністрацію з оздоровлення галузі. Згідно з останнім, уряд здобув повноважень у напрямі врегулювання питань з оплати праці, ціноутворення, тривалості робочого часу та конкуренції у промисловому секторі. Було сформовано Адміністрацію суспільних робіт, головною метою якої стало створення робочих місць для забезпечення соціальної збалансованості між різними прошарками. Як доповнення було засновано Цивільний корпус зі сприяння охороні та відродженню лісів для зменшення безробіття серед міської молоді. Ця установа відповідала за проведення федеральних робіт із будівництва доріг, лісонасаджень, гідромеліорації, облагодження національних парків тощо.

Реальний сектор економіки, як відомо, складається з галузі промисловості, аграрного сектору і транспорту, саме тому наступним кроком Ф. Рузвельта було підписання закону з урегулювання ситуації в сільському господарстві. Останній був спрямований на забезпечення відповідних цін на певні категорії агропродукції та субсидування фермерів. Разом із цим було засновано Адміністрацію кредитування фермерів для об'єднання розрізнених агентств із надання ним різноманітних послуг. Рішення було легітимно затверджене конгресом із додаванням процедур, що полегшували умови отримання займів.

Закон про залізничний транспорт упорядковував управління потужностями та спрощував механізм надання транспортних послуг в реальному секторі. Було затверджено Федеральну адміністрацію з надзвичайної допомоги, що займалася розподілом ресурсів державної програми в обсязі 500 млн доларів [1, с. 71]. Із метою реалізації контрольних функцій на фондовому ринку конгрес затвердив Комісію із цінних паперів та бірж.

Загалом під час реалізації політики «Нового курсу» було розроблено приблизно 50 тис інфраструктурних проєктів, які сприяли господарському розвитку держави. Рішення, затверджені лише протягом перших 100 днів правління нового президента, стали основою формування системи державного регулювання економіки США. Ф. Рузвельт обирався на посаду голови країни тричі – це єдиний випадок в історії держави. Цікавим є факт, що йому вдалося втілювати заходи, які підтримувалися не всіма прошарками соціуму. Загалом, сутність та масштаби запропонованих дій забезпечили поступове оздоровлення американської економіки. Сміливі та інтенсивні політичні рішення адміністрації президента

сформували в американців відчуття впевненості у тому, що уряд цілком контролює ситуацію та сприятливо впливає на економіку. І хоча 1930-ті роки для США відрізнялися низкою труднощів і викликів, базовий фундамент реформування, закладений у «Новому курсі», дав змогу успішно їх подолати та вивести країну на вищий ступінь розвитку. Заходи, втілені Ф. Рузвельтом, забезпечили перехід держави через «точку біфуркації», долаючи яку система вже ніколи не повертається до колишнього стану.

Традиційно життєздатність та міцність будь-якої структури залежать від кількості зв'язків між її компонентами [4]. Останні було сформовано та налагоджено Ф. Рузвельтом для подальшого розвитку національного господарства. Зменшення чисельності взаємозв'язків призводить до спрощення системи, її поступового руйнування, що спостерігається нині у вітчизняній економіці. Інакше кажучи, ми дещо наблизилися до розгляду питання стосовно можливості відтворення української економіки як цивілізованої світової одиниці в сучасних умовах глобального соціально-господарського розвитку.

Сьогодні перетворення в політичному та економічному середовищі країни відбуваються прискореними темпами. Вивчення динаміки таких процесів – достатньо цікавий напрям, що потребує розроблення та затвердження рішень, заснованих на певному підході, який у змозі відтворити різноманітні аспекти складної системи. Доречно погодитися з тим, що нам украй потрібен досвід такої високо розвинутої держави, як США, адже фундамент її успіху було закладено тоді, коли країна зіткнулася з подібними проблемами, як Україна нині. Тоді завдяки політиці Ф. Рузвельта внаслідок поєднання можливостей уряду із загальнонаціональними інтересами вдалося створити умови для перспективного розвитку США. Зрозуміло, що в наші дні Україна (як і світ у цілому) знаходиться в інших умовах, однак уповільнення господарського зростання та мало дієві спроби економічного оздоровлення є результатом внутрішньої політики уряду. Отже, і рекомендації стосовно виходу із ситуації, що склалася, доцільно формувати, спираючись на українські реалії, співвідносячи шляхи відродження вітчизняної економічної системи з конкретним змістом американського досвіду «Нового курсу».

Як зазначалося вище, для подолання кризи Ф. Рузвельтом було запропоновано розв'язати питання стосовно всебічного державного регулювання, що цілком доречно використати для налагодження ринкової системи України. Відомо, що ринок передбачає певне лімітування урядового втручання в економіку, оскільки абсолютна присутність держави обмежує вільну конкуренцію. Своєю чергою, ринкова конкуренція – це «культурна рослина», за якою потрібен догляд [1]. Таку функцію в українській практиці необхідно делегувати уряду.

У сучасних умовах депресивного економічного розвитку прогресивна спрямованість державної активності має забезпечувати збалансованість між управлінням і лібералізмом на рівні піклування про створення потужної вітчизняної господарської моделі. Урядовцям, на нашу думку, необхідно працювати в напрямі забезпечення привабливих умов для за-

лучення інвестицій у промисловий сектор (із метою його модернізації), оснащення інноваціями пріоритетних ланок, які виробляють продукцію на внутрішній та зовнішній ринки, у тому числі коштом стартових державних капіталовкладень у венчурні інвестиційні високотехнологічні проекти. Так, найбільш раціональним курсом розв'язання українських проблем може стати тісна співпраця влади з приватним сектором – державно-приватне партнерство, яке передбачає розділення внутрішніх ризиків, зобов'язань та компетенцій.

Налагодження ефективних відносин уряду з бізнесом набуває стратегічного значення, оскільки в змозі забезпечити індустріально-інноваційний тип економічного розвитку. Дана взаємодія трансформує бюджетні кошти в інвестиційні проекти з перспективою їх довгострокового використання. Держава має визначати напрям співробітництва основних суб'єктів господарювання. Отже, партнерство бізнесу з владою в змозі призвести до стійких темпів економічного зростання та його високої якості.

У країні слід публічно оголосити пріоритети промислового розвитку. На жаль, сьогодні спостерігається вузька вітчизняна пропозиція – навкруги присутня імпортна продукція. Так, із метою імпортозаміщення необхідно подбати про формування сприятливого інвестиційного клімату, зменшення податкового навантаження на довгострокові вкладення приватного сектору, підтримку малого та середнього підприємництва.

Для укріплення зв'язків між державою та приватним сектором виникає потреба у розвитку інфраструктури в широкому розумінні. Так, Ф. Рузвельт проекти вдосконалення «складної» інфраструктури країни підтримував «м'якими» мірами – програмами соціальної підтримки та створенням робочих місць. У результаті впровадження останніх рівень безробіття у його перший президентський строк зменшився більше ніж на 5 млн осіб.

На початку XXI ст. кількість зайнятих розумовою працею у США сягала 60% усіх працівників, а наприкінці першого десятиріччя спостерігалися найвищі темпи зростання зайнятості – 118% [1, с. 75–76]. Так, в Україні має бути забезпечений розвиток галузей, що випускають продукти з високою часткою інтелектуальної праці: доцільним кроком вітчизняного зростання є перетворення української економіки в систему, яка виробляє знання. Це потребує влиття в ринковий сектор соціального складника, який вимагає фінансування.

Застосовуючи досвід «Нового курсу» Ф. Рузвельта, можна вважати об'єктивно обґрунтованою матеріальну участь роботодавців у соціальній політиці України. А саме частку соціальних виплат, у тому числі пенсій, доцільно перенести на них залежно від ступеня капіталізації підприємств. Для цього рівень процентної відповідності по всіх напрямках трансфертів слід визначити на державному рівні. Компенсацію витрат корпоративному бізнесу можна забезпечити шляхом затвердження урядових ставок із прискореної амортизації, що мотивуватиме оновлення основного капіталу, а також шляхом пільг з оренди державного землекористування. Такі рішення в змозі гарантувати режим накопичення праці та

капіталу, безпеку приватних внутрішніх та зовнішніх інвестицій, розв'язати питання соціальної напруги в українському соціумі.

Підсумовуючи вищезазначене, відзначимо той факт, що під час формування політики «Нового курсу» Ф. Рузвельт заклав у неї християнський принцип [2]: намагання, щоб уряд не був механічним пристроєм (надання йому персонального характеру), а став утіленням людського милосердя. Упровадження у життя такого підходу може забезпечити відновлення системних зв'язків та довірливу взаємодію суб'єктів української економіки під час формування господарських стосунків на базі довгострокової стабільності, яка має гарантуватися державою.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок. Сьогодні все більше економістів та істориків виявляють зацікавленість із приводу подальшого дослідження реформ «Нового курсу» Ф. Рузвельта. Економічні кризи, які відбувалися у різних країнах після подій Великої депресії, у тому числі в Україні, засвідчили нездатність державних урядів упоратися зі складнощами. Рецесії час від часу охоплюють світову економіку, спричиняючи падіння обсягів виробництва, масове безробіття, фінансову неспроможність потужних банківських структур, тому багато фахівців у пошуку виходу з кризових ситуацій звертаються саме до вивчення досвіду соціально-економічної політики Ф. Рузвельта. Таким чином, сьогодні в Україні набувають актуальності питання стосовно необхідності державного втручання в економічні процеси за допомогою розширення державних інвестицій, проведення оздоровчих реформ у різних секторах господарства із метою стимулювання національного зростання.

Бібліографічний список:

1. Будкевич Г.В. Ф.Д. Рузвельт как патриот и практик. *Мир новой экономики*. 2013. № 2. С. 69–76.
2. Мальков В. Великий Рузвельт: Лис в львиной шкуре / под ред. Л. Незвинской. Москва : Эксмо, 2018. 560 с.
3. Ротбард М. Великая депрессия в Америке : монография. Москва : Мысль, 2012. 528 с.
4. Сулян В. Американская экономика: новые реальности и приоритеты XXI века. Москва : Анкил, 2001. 152 с.
5. Фолсом Б. Новый курс или кривая дорожка? Как экономическая политика Ф. Рузвельта продлила Великую депрессию / пер. с англ. А. Плисецкой под науч. ред. А. Куряева. Москва : Мысль, 2012. 22 с.
6. Чернявский Г. Франклин Рузвельт. Москва : Молодая гвардия, 2012. 339 с.

References:

1. Budkevich G. (2013) F. D. Ruzvelt kak patriot i praktik [F. D. Roosevelt as patriot and practitioner]. *Mir novoj ekonomiki*, vol. 2, pp. 69–76.
2. Malkov V. (2018) Velikij Ruzvelt: Lis v lvinoj shkure [Great Roosevelt: Fox in lion's clothing]. Moscow: Eksmo. (in Russian)
3. Rotbard M. (2012) Velikaya depressiya v Amerike [Great depression in America]. Moscow: IRISEN «Mysl». (in Russian)
4. Supyan V. (2001) Amerikanskaya ekonomika: novye realnosti i priority XXI veka [American economics: new realities and priorities of XXI century]. Moscow: Ankil. (in Russian)
5. Folsom B. (2012) Novyj kurs ili krivaya dorozhka? Kak ekonomicheskaya politika F. Ruzvelta prodliila Velikuyu depressiyu [New course or curved track? How Roosevelt's economic policy prolonged the Great depression]. Moscow: Mysl. (in Russian)
6. Chernyavskij G. (2012) Franklin Ruzvelt [Franklin Roosevelt]. Moscow: Molodaya gvardiya. (in Russian)